

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MAKTABGA MOSLASHUV JARAYONI

Xo'janova Nazira Zakirillayevna

*Ohangaron tumani Maktabgacha va maktab ta'limi
bo'limiga qarashli 43-maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashuv jarayoni, uning psixologik, ijtimoiy va pedagogik jihatlari yoritilgan. Maktabga ilk qadam qo'ygan bolalarda uchraydigan moslashuv muammolari, ularning sabablari hamda ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, o'qituvchi, ota-ona va maktab psixologining o'рни va hamkorligi muhimligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari bolalarning maktab hayotiga muvaffaqiyatli moslashuvida qulay ta'lim muhiti yaratish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: maktabga moslashuv, boshlang'ich sinf, psixologik moslashuv, o'quv faoliyati, ijtimoiy muhit, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi.

KIRISH

Boshlang'ich sinfga qadam qo'yish har bir bola hayotidagi muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola yangi ijtimoiy muhitga kirib boradi, o'quv faoliyati bilan tanishadi va muayyan qoidalar asosida yashashni o'rganadi. Maktabga moslashuv jarayoni bolaning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Maktabga moslashuv tushunchasi :

Maktabga moslashuv — bu bolaning yangi ta'lim muhitiga, o'qituvchi talablari va sinfdoshlar bilan munosabatlarga moslashish jarayonidir. Ushbu jarayon odatda birinchi sinfning dastlabki oylarida kechadi va har bir bolada turlicha namoyon bo'ladi.

Moslashuv jarayonining asosiy jihatlari :

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashuvi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

Psixologik moslashuv — bolaning emotsional holati, xavotir darajasi va maktabga boʻlgan munosabati;

Ijtimoiy moslashuv — tengdoshlari va oʻqituvchi bilan muloqotga kirisha olishi;

Oʻquv faoliyatiga moslashuv — dars jarayonini tushunishi, topshiriqlarni bajarishga qiziqishi.

Moslashuvda uchraydigan muammolar:

Baʼzi bolalarda maktabga moslashuv jarayonida qoʻrquv, ishonchsizlik, charchoq, darsga qiziqmaslik kabi holatlar kuzatiladi. Bunday muammolar notoʻgʻri pedagogik yondashuv, oiladagi psixologik muhit yoki bolaning individual xususiyatlari bilan bogʻliq boʻlishi mumkin.

Moslashuvni yengillashtirish yoʻllari:

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining maktabga muvaffaqiyatli moslashuvi uchun:

oʻqituvchi tomonidan mehribon va tushunuvchan munosabat;

ota-onaning bolani qoʻllab-quvvatlashi;

maktab psixologi bilan hamkorlik;

oʻyin elementlariga asoslangan darslar tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining maktabga moslashuv jarayoni murakkab va koʻp qirrali jarayondir. Ushbu jarayonda pedagog, ota-ona va psixologning oʻzaro hamkorligi bolaning maktab hayotiga muvaffaqiyatli kirib borishini taʼminlaydi.

Boshlangʻich taʼlim- shaxs rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri boʻlib, bu davrda bolaning oʻquv faoliyatiga, atrof- muhitga, sinfdoshlari va oʻqituvchilarga boʻlgan munosabati shakllanadi. Yangi maktabga moslashish, yangi sinf jamoasiga kirish, oʻqituvchining yangi talablari bilan tanishish boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun koʻplab emotsional va ijtimoiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Bu jarayon bolaning oʻz- oʻzini anglashiga, oʻziga boʻlgan ishonchiga, oʻqishga boʻlgan munosabatiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Boshlangʻich maktab davridagi psixologik moslashuv jarayoni murakkab va koʻp qirrali boʻlib, oʻquvchilarning emotsional barqarorligi, ijtimoiy muloqot koʻnikmalari, yangi muhitga moslashish tezligi, oilaviy sharoiti, ota- onaning munosabati va ,albatta, oʻqituvchining yondashuvi kabi

omillarga bog‘liq bo‘ladi. Ayniqsa, maktab almashtirish kabi jarayonlarda bu omillarning har biri yanada kuchliroq ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu jarayonning bevosita ta‘lim jarayoniga ham ta‘siri mavjud. O‘quvchining e‘tibori, motivatsiyasi, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi pasayishi mumkin. Bu holat esa nafaqat o‘quvchining individual rivojiga, balki sinfdagi umumiy muhitga ham ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchisining maktab almashtirish tajribasini chuqur tahlil qilish, bu jarayonda uchraydigan psixologik qiyinchiliklarni aniqlash va ularni yumshatish yo‘llarini taklif etish zamonaviy ta‘lim tizimi uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan shu masalaga e‘tibor qaratiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining bir maktabdan boshqasiga o‘tishi, nafaqat makon va muhitning almashinuvi, ijtimoiy va psixologik muvozanatning yangidan shakillanishi deganidir. Bu jarayonda bola yangi sinfdoshlar, yangi o‘qituvchi, boshqa odatlar va intizom bilan tanishadi. Bolaning bunga bo‘lgan moslashuvi esa turlicha kechadi. Ayrim bolalar yangi muhitga tezda moslashsa, boshqalarda esa moslashuv ancha qiyin va vaqt talab etadigan jarayon bo‘lishi mumkin.

Maktabni almashtirishning asosiy psixologik oqibatlarini quyidagilar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Ematsionol beqarorlik- bola yangi maktabdagi xavfsizlik hissini yo‘qotishi mumkin, bu esa xavotir, qo‘rquv, yolg‘izlik kabi holatlarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy ajralish- oldingi sinfdoshlari bilan aloqaning uzilishi va yangi guruhga kirishdagi qiyinchiliklar bolada yolg‘izlanish hissini kuchaytiradi.

O‘qishga bo‘lgan motivatsiyaning pasayishi-agar bola yangi muhitda o‘zini ishonchsiz his qilsa, o‘qishga qiziqish kamayadi, bu esa o‘zlashtirish darajasiga salbiy ta‘sir qiladi.

O‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi- o‘quvchi o‘zini yangi sinfda yetarlicha qadrlanmayotgandek his qilishi mumkin, bu esa o‘z-o‘zini baholashga ta‘sir qiladi.

Mazkur jarayonda psixologik moslashuv muhim ahamiyatga ega. A.V.Petrova tomonidan ishlab chiqilgan moslashuv bosqichlari (moslashuvning boshlang‘ich stress davri, faol izlanish davri, ijtimoiy integratsiya davri)bolalarning maktab almashinuvidagi

kechinmalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Har bir bosqichda pedagog va otalarning to'g'ri yondashuvi bolaning ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi.

O'zbekiston sharoitida ayrim hududlarda maktablar orasida sharoitlar va talablardagi tafovutlar mavjud. Masalan, shahar maktablaridagi intensiv ta'lim dasturlari yoki ixtisoslashtirilgan maktablarga o'tkazish holatlarida bolalarning yangi o'quv rejasiga moslashishi ham muammo bo'lishi mumkin. Bu holatlarda psixolog, sinf rahbari va otaning yaqin hamkorligi zarur bo'ladi.

Shuningdek, bola yangi muhitga ko'nikish jarayonida sinfdoshlari bilan muloqot, o'qituvchining munosabati, oilaviy qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy omillar hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. O'qituvchi bolaning individual holatini inobatga olgan holda moslashuv rejasini ishlab chiqishi, sinfda ijtimoiy muhit yaratishi, guruhli ishlashga faol jalb etishi kerak. Maktab almashtirishdagi qiyinchiliklarni yumshatish uchun har-xil usullar muhim hisoblanadi. Masalan, sinf rahbarining bolaning kelishidan oldin sinfga psixologik tayyorgarlik berishi, yangi o'quvchi bilan individual suhbatlar tashkil qilish, ota-ona, psixolog va o'qituvchi uchrashuvlarini yo'lga qo'yish, bolani guruhli ishlashga jalb etish orqali ijtimoiylashuvni tezlashtirish,

boshlang'ich davrda bolaning o'qish va muloqotdagi muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish va hokazo.

Yangi maktabga moslashish davrida o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, ya'ni temperament turi, fe'l-atvori, moslashuvchanlik darajasi ham muhim ro'l o'ynaydi. Masalan, sangvinik yoki optimistik xarakterga ega bolalar yangi muhitga tezda ko'niksa, melanxolik yoki tortinchoq bolalar ko'proq vaqt va e'tibor talab qiladi.

Bola uchun maktab nafaqat bilim olish maskani, balki ijtimoiylashuv, o'z o'rnini topish, o'zini namayon qilish imkoniyatini beradigan muhitdir. Shu sababli, maktabni almashtirish bolaning ijtimoiy statusini ham o'zgartiradi. U ilgari yetakchi ro'l o'ynagan bo'lsa, yangi sinfda oddiy a'zo sifatida qaralishi mumkin.

Yuqoridagi holatlar quyidagi psixologik holatlarni keltirib chiqarishi mumkin:

Shubha va ishonchsizlik hissi: bola o'zining qabul qilinishiga shubha bilan qaraydi.

Passivlik yoki agresivlik: bu holat bolaning xulq-atvorida keskin o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Izolyatsiyalashish: agar sinfdagi ijtimoiy munosabatlar salbiy bo'lsa, bola o'zini chetlashtiradi va yolg'iz qolishni afzal ko'radi.

Aynan boshlang'ich sinf yoshi (7-10 yosh) shaxsning emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun juda muhim bosqich bo'lganligi sababli, bu davrdagi maktab almashinuvi psixologik jihatdan chuqur ko'rib chiqilishi kerak.

Boshqa tomondan, maktab almashinuvi ayrim holatlarda ijtimoiy va emotsional yuksalish uchun ham imkoniyat bo'lishi mumkin. Misol uchun, ilgari e'tiborsiz qolgan bola yangi muhitda o'zining ijobiy jihatlarini ko'rsatib, o'zini anglashga, o'zo'zini baholashga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omilga aylanishi mumkin. Bunday holatlarda esa: yangi imkoniyatlar va rag'batlar, yangi ijtimoiy muhitda o'zini qayta namoyon qilish, yangi o'qituvchi bilan mustahkam munosabatlar o'rnatish kabi omillar muhim bo'ladi.

O'qituvchining boshqaruv uslubi va emotsional yondashuvi bola uchun eng katta omil hisoblanadi. Iliq, quvvatlovchi, e'tiborli muhit bola moslashuvini yengillashtiradi, salbiy kechinmalarning oldini oladi.

Pedagogik jihatdan, yangi kelgan o'quvchiga quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi.

Dastlabki hafta davomida bolani baholamaslik, balki kuzatish.

Uning ko'nikmalari va qiziqishlarini aniqlash orqali darslarga integratsiyalash.

Guruhli ishlarga faol jalb qilish va sinfda ijobiy munosabat shakillantirish. 4. Ustunliklari asosida maqto'v va rag'bat berish orqali o'ziga ishonchni oshirish. Shuningdek, sinfga yangi kelgan o'quvchining moslashuv jarayonida individuallashtirilgan yondashuv katta ahamiyatga ega. Bu degani, har bir bola o'zining psixologik holati, oldingi maktabdagi tajribasi, oilaviy muhitiga qarab har xil tarzda moslashadi. Shu boisdan o'qituvchi bolaning individualligini inobatga olgan holda, unga shaxsiy e'tibor qaratishi kerak bo'ladi.

Yangi muhitga ko'nikishda bola ko'pincha o'zini chetlangan, tushunilmagan his qilishi mumkin. Bunday holatda o'quvchining sinfdoshlar bilan ijtimoiy aloqalarini yo'lga qo'yish ustida faol ishlash kerak. Maktab psixologi esa bu bosqichda bolaning his-

tuygʻulari, tashvishlari va xavotirlarini aniqlab, zarur maslahat va ruhiy koʻmak berish zarur. Moslashuv davrida bolaning oʻquv motivatsiyasi ham pasayib ketmasligi lozim. Buning uchun oʻqituvchi unga muvaffaqiyatni boshidan kechirish imkoniyatini yaratishi lozim: osonroq topshiriqlar, tezkor ragʻbat, sinf oldida maqtovlar- bular bolaning oʻziga boʻlgan ishonchini tiklaydi va yangi muhitni ijobiy qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, ota-onaning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining yangi sinfga koʻnikishida faollik koʻrsatishlari, oʻqituvchi bilan doimiy muloqotda boʻlishlari, uyda ruhiy qoʻllab-quvvatlashlari kerak. Uy-maktab hamkorligi bola uchun barqaror va ijobiy muhit yaratadi.

Psixologik jihatdan esa yangi maktabga koʻchib kelgan boshlangʻich sinf oʻquvchisi bir necha bosqichli moslashuv jarayonini boshdan kechiradi. Bu davrda u avvalgi maktabidagi doʻstlar, oʻqituvchilar, tanish muhit bilan xayirlashib, yangicha ijtimoiy makonga kirib keladi. Bu esa bolada xavotir, yolgʻizlik hissi, oʻziga ishonchsizlik va ichki beqarorlikka olib kelishi mumkin. Bolada quyidagi psixologik reaksiyalar kuzatilishi mumkin:

Ajralish xavotiri- tanish muhitdan uzilgan bola oʻzini yoʻqotgan, himoyasiz his qiladi. Yangi muhitga nisbatan ishonchsizlik- yangi oʻqituvchi va sinfdoshlar bilan muloqotga kirishishda qiyinchilik yuzaga keladi.

Moslashuvdagi emotsional tushkunlik- kayfiyatni tez oʻzgarishi, yigʻloqilik, tez ranjish kuzatiladi.

Eʼtiborni jamlash qiyinligi- tashvish va ichki zoʻriqish tufayli darslarga diqqatni toʻplash pasayadi.

Bu holatlarning oldini olish yoki yengillashtirish uchun quyidagi psixologik yondashuvlar tavsiya etiladi.

Bolaning his-tuygʻulariga eʼtibor qaratish, u bilan yumshoq, samimiy muloqot qilish. Unga yangi sinf muhitida oʻzini xavfsiz his qilishga yordam berish.

Ijobiy ijtimoiy tajribalarni yaratish: uni guruhli ishlashga jalb qilish, doʻstlar orttirishiga sharoit yaratish.

Bola o‘zini qanday his qilayotganini erkin ifodalashiga imkon berish: chizish, hikoya qilish, o‘yinlar orqali.

Maktab psixologi tomonidan o‘tkaziladigan moslashuv diagnostikasi, suhbatlar, psixokorreksion mashg‘ulotlar bu jarayonni osonlashtiradi. Shuningdek, o‘qituvchi va ota-onalarga psixologik tavsiyalar berish orqali ularning bola bilan ishlashidagi yondashuvlari to‘g‘irlanishi mumkin. Shunday qilib, psixologik yondashuvlar orqali o‘quvchining hissiy holatini aniqlash, unga moslashuvda ko‘mak berish, o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantirish va ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvi ta‘minlanadi. Yangi maktabga ko‘chib kelgan boshlang‘ich sinf o‘quvchisini ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash – uning kelgusi ta‘lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarning asosi bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, o‘qituvchi, psixolog va ota-onalarning hamkorligi bu jarayonning ajralmas va muhim tarkibiy qismi sanaladi.

XULOSA

O‘quvchining bir maktabdan boshqasiga o‘tishi uning ruhiy holati, o‘zini tutishi va o‘quv faoliyatiga bevosita ta‘sir qiluvchi omillardan biridir. Shu sababli, bu davrda ularning holatini to‘g‘ri baholash va unga mos yondashuvlar tanlash zarur. Psixologik moslashuvda hissiy barqarorlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, hamda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bularning barchasi- bolaning faollashuvi, o‘zini sinf jamoasining teng a‘zosi sifatida his etishi va ta‘lim jarayonida faol qatnashishga xizmat qiladi. Mazkur masalani samarali hal etish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiqdir. O‘quvchini yangi sinfga moslashtirishda psixolog va o‘qituvchi birgalikda ishlashi zarur, ota-onalar bolaning hissiy holatini doimiy kuzatib, uni ruhlantirib turushlari kerak, har bir yangi kelgan bola bilan individual suhbatlar tashkil etish lozim. Umuman aytganda, bolaning yangi maktab muhitiga moslashuvi nafaqat ta‘lim jarayoniga, balki uning ruhiy holatiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsati. Har bir bola o‘zining qadrli ekanligini his qilganidagina, u yangi muhitga muvaffaqiyatli moslasha oladi va ijtimoiy-psixologik rivojlanishda salmoqli natijalarga erishadi. Bu esa uning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ijtimoiy faolligini kuchaytiradi va shaxs sifatida sog‘lom rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

G‘ofurov A. “ Boshlang‘ich ta’lim psixologiyasi”. Samarqand, Ziyos Press, 2021 y.

Karimova N. “O‘quvchilarda ijtimoiy moslashuv muammolari”. Toshkent, Innovatsiya, 2018 y.

Tadjibayeva M. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining emotsional rivojlanishi” . Buxoro, Ilm ziyo, 2022 y.

ZIYO.NET